

אווה אילוז / פוליטיקה

הטיעון בעד השמאל

בקרקס שהוא הפוליטיקה הישראלית, פוליטיקאים מוסריים וישרים נחשבים קיצוניים או מוקצים. אבל ההיסטוריה מלמדת שערכים שמאלניים הם העומדים בבסיס חברות ומדינות חזקות ויציבות יותר

●● המילה "שמאל" הפכה למילה מגונה בפור ליטיקה הישראלית. יעידו על כך ניסיונותיה הנואשים של יושבת ראש מפלגת העבודה לרוקן אותה מכל זיהוי עם הרעיונות המסורתיים של השמאל (ההתמקדות בנושאים חברתיים היא דרך לראו ליהודים בלבד, ולא לגורל הפלסטינים), או אינספור הגוונים האפורים של המרכזימין שבהם צבעו עצמם מנהיגי עבר רבים של המפלגה. השר גרעון סער, שאיני שותפה לדעותיו הפוליטיות, העיר הערה מבריקה במהדורת "זמן" עם איילה חסון ביום שישי, 7 בדצמבר.

"הימין", אמר סער, "חזק מפני שאנחנו יכולים להניח את המחלוקת בצד ולהתאחד סביב חזון אחד. השמאל מפולג כי כולם שם נלחמים למען אינטרס אישי". גם אם יש בעלי אינטרסים ובעלי עקרונות בשני הצדדים, וגם אם פוליטיקאים מהימין יכולים ללמד את כל השאר את ריקוד המינואט של הכנסת, הערתו של סער משקפת נאמנה את האופן שבו נתפסים השמאל והימין. במילותיו של הפילוסוף האנגלי ג'ון סטיוארט מיל: "אדם אחד עם אמונה, כוחו שווה מאה אלף איש שלהם רק אינטרסים אישיים", ונכון לעכשיו נראה שלימין יש אמונה.

הגורמים לפוליטיקה האמורפית של השמאל ידועים היטב: הכישלון הצורב של קמפ דיוויד, היעדר משמעת סיעתית בקרב פוליטיקאים תאבי כוח, מגמות דמוגרפיות המעניקות יותר כוח למי תנחלים ורתיים והבלבול הפוליטי שמגיע יחד עם "הקוליות" פוסט-מודרנית. אבל יש לכך גם סיבה עמוקה והמקמקה יותר: המפלגות המעטות שעדיין מייצגות את ערכי השמאל – מרצ או חד"ש – נתפסות כלא מציאותיות; רבים סבורים שערכיהן אינם מתיישרים עם ה"ריאל פוליטיק" שעליו רק הימין יכול להגן. שמאלנים רבים אף מאמינים בקלישאה שהמוסר מנוגד לריאליזם פוליטי וכי אחד בא על חשבון השני. ההפך הוא הנכון: רק מוסדות מוסריים יוצרים כוח פוליטי אמיתי.

הקוראים ודאי מקמטים כעת את מצחם, חצי בספק, חצי בלגלוג: כמי שמורגלים לראות את הקרקס הפוליטי היומי שלנו, ודאי תאמרו שצריך רק לראות מה עלה לאחרונה בגורלם של בני בגין, מיכאל איתן ורן מרידור – שלושה ח"כים מרשימים ובעלי עקרונות – כדי להבין עד כמה קטן תפקידו של המוסר בפוליטיקה. הקושי לשכנע אתכם ברעיון הזה – שמוסריות יוצרת כוח פוליטי – הוא במונח מסוים הבעיה עצמה. אנחנו כל כך מוצפים בבטיחות (מתנדבים בין פחד לבוז לאויב), לאומנות דתית תוקפנית, השתוללות של אינטרסים אישיים, אדישות לזכויותיהם של לא יהודים, אדישות לרווחת הציבור בכלל, עד שמי בני המחשבה והרגש שלנו מקשים עלינו להעלות עקרונות מוסריים לשיח הפוליטי, לדמיין איך נראית פוליטיקה בעלת עקרונות. כמוכן, יש פוליטיקאים עם עקרונות: זהב גלאון, ניצן הורוץ, ביץ, רב חנין, מוחמד ברכה. אבל עצם העובדה שהם נתפסים כמי שמשתייכים לקיצונים במפה הפוליטית הנוכחית, מוכיחה את טענת.

תקופת הבחירות היא בריוק הזמן להוכיח את האמונות הבווערות שמייצג השמאל ואת ההיש

גים הגדולים שהושגו בזכות האמונות האלה. כפי שאמר ההיסטוריון האמריקאי הרגול האורד זין (Zinn): "בלי ההיסטוריה, כל בעל סמכות יכול לאחוז במיקרופון ולהגיד כל דבר (למשל, חייבים לצאת למלחמה הזאת והזאת). ואם אין לכם היסטוריה, אין לכם שום דרך לבדוק את זה". לכן, לנגד תהלוכת האנשים שעולים על במה ומפריחים שקרים בלי לבדוק, בואו נזכיר לעצמנו מה מייצג השמאל. ההיסטוריה מלמדת שהיה זה השמאל – ולא הימין – שהציע דרכים יעילות לדמיין ולעצב חברות מחדש.

●●●

השמאל הוא משפחה גדולה עם הרבה אחים. הוא מתפרש על הקשת שבין אנרכיזם לסוציאלי-דמוקרטיה, דרך מרקסיזם. אך למשפחה הגדולה והקופופנית הזאת יש שני ענפים מרכזיים: ליי ברליזם (הגנה על זכויות יסוד וחירויות של בני האדם) וסוציאליזם (יצירת מנגנונים להבטחת צדק חלוקתי). מרבית ההבדלים בין פלגי השמאל השונים נובעים מהרגש היחסי שנותן כל אחד מה ענפים לחופש או לשוויון (בארצות הברית הרוב ליברלים; באירופה מאז ומתמיד שילבו בין ליברליזם לסוציאליזם). אך למרות ההבדלים, לשמאל יש עיקרון מוסרי בולט אחד, ובמילה אחת: אוניברסליזם, או האמונה שמתחת למדי הרת או המעמד החברתי, כל בני האדם שווים והם זכאים לחירויות ומשאבים דומים. עמדה מוסרית זו השפיעה עמוקות על עיצוב התופעה ההיסטורית העצומה שאנו מכנים "מודרניות": הזכות האוניברסלית להצביע, שוויון בין גברים לנשים, חלוקה מחדש של העושר ויצירת מוצרים ציבוריים כמו בתי ספר ופארקים ציבוריים, שוויון של כל בני האדם בפני החוק, חופש הביטוי והעיתונות, חופש הדת, כל אותם מרכיבים שנראים לנו מובנים מאליהם, מרכיבים "ניטרליים" של מדינות מתוקנות, היו המצאות של השמאל הליברלי ושינו את עולמנו מקצה לקצה.

זכויות אדם

הרעיון שבני האדם נולדו עם זכויות טבעיות, ששום מדינה או סמכות פוליטית לא תוכל לשלול מהם, הוא אחת ההמצאות הגדולות בהיסטוריה האנושית. המהפכנים הצרפתים הם שהמציאו אותה, כשניסחו את הצהרת זכויות האדם ב-1789 (המודל הצרפתי, ולא האמריקאי, הוא שאומץ ברחבי אירופה). זהו גם המודל שנתן השראה להצהרת זכויות האדם האוניברסלית שנוסחה באו"ם בין 1946 ל-1948. אחד מחברי תת הוועדה שניסחה את הצהרה האוניברסלית באו"ם, הרנאן סנטה קרוז מצי"לה, סיכם את תמצית היוזמה: "נטלתי חלק באירוע היסטורי חשוב שבו הושגה הסכמה לגבי ערכי העליון של האדם, ערך שאינו נובע מהחלטה של סמכות חולין כלשהי, אלא מעצם עובדת הקיום – שהולידה את הזכות הבלתי ניתנת להפרה, לחיות חיים חופשיים ממחסור וריכוז ולפיתוח מלא של האדם". זכויות האדם העתיקות את קדושת האל בני

צילום: תומר אפלבוים

חברי הליכוד אחרי הפריימריז במפלגה בחודש שעבר. בליכוד החדש מייחלים למלחמה

התמותה, שהיו כעת שווים באנושיותם העירומה והקדושה. החזון הגרנדיוזי של האנושות נמשך לאורך המאה ה-20 שבמהלכה נאבקו קבוצות מדוכאות ומפלות רבות, בדמוקרטיות מערביות ולא מערביות, על זכותן ליחס שווה ולמען מה שנחשב היום לחירויות מקובלות. נשים, שחורים, נכים, חולים, זרים, פליטים, הומוסקסואלים, אנשים שחיו תחת משטר דיקטטורי, כל הקבוצות האלה ראו את זכויותיהן כזכות יתר המקודשת להם כבני אדם. הקידוש הזה של זכויות בני האדם – ההגינות והשוויון בפני החוק, חופש התנועה, החופש לבחור היכן לחיות – כל כך ברור ומוכן מאליהם היום במדינות מערב אירופה, עד שלפני עמים שוכחים שהיה זה השמאל שהמציא אותן. אבל זה לא הכל: זכויות אלה הגנו על יחידים נגד כוחה השרירותי של המדינה, ודווקא בדרך זו הגבירו את כוחה. מחקרים רבים מראים כי מדינות המגנות על זכויות אדם הן בעלות עוצמה רבה יותר משום שהן יציבות יותר מבחינה פוליטית; משגשגות יותר מבחינה כלכלית; מסוגלות לקלוט מהגרים; וזכות לגיטימיות בינלאומית, וכך הן יכולות לבטא מה שמכונה במדע המדינה "כוח רך". ולהפך, צריך רק לצפות במהדורות החדשות מדי ערב כדי לדעת שהרשימה הארוכה של מדינות שאינן מכבדות זכויות אדם מתאפיינת בתרבות פוליטית הפכפכה ובלתי יציבה. אפילו סין העצומה אינה מפריכה את הטענה הזאת. זכויות אדם, אם כן, אינן רק קידמה מוסרית, אלא גם משאב פרגמטי המגדיל את כוחה של מדינת הלאום.

הליכוד החדש יש עם זאת תכונה אחת טובה: הפוליטיקאים שלו אינם נגועים בפגם הצביעות. הם מציגים את הדברים כפי שהם ואפילו אינם מעמידים פנים שהם מגנים על חזון נדיב של אנושיות, על החובה לעזור לחלשים, על שאיפה נלהבת לשוויון או על זכויות בסיסיות של בני אדם. הפוליטיקה שלהם חשה נוח והגסים של פרטיקולריזם אתני ודתי

זכויות עובדים

את קרל מרקס נהוג לקשר, באופן מעט היסטורי, לשמאל הקיצוני. אך האם היו רעיונותיו קיצוניים כל כך? הבה נבחן את הראיות. עם כניסתן של המכונות לפסי הייצור במאה ה-19, קבעו הקפיטליסטים יום עבודה של 15-17 שעות, תוך העסקה נרחבת של נשים וילדים. באנגליה היו הנשים והילדים 50%-60 מכוח העבודה בענף הכותנה במחצית הראשונה של המאה ה-19. בעיקבות זאת נוצר, כמוכן, ציבור גדול של מחוסרי עבודה, וכתוצאה מכך, כפי שיחזו הכלכלנים, ירד גם שכרם – אל מתחת לשכר הקיום. כמוכן מסוים, מצב העובדים במאה ה-19 היה גרוע משל עבריים, מפני שבעוד האחרונים קיבלו מזון וקורת גג וזכו לטיפול (כסחורה יקרה), העובדים של הקפיטליזם התעשייתי נוצלו באופן ברוטלי וחיו בתנאים סוציאליים מחפירים. מותם לא הטרד את הקפיטליסטים, שידעו כי הם מהווים מקור בלתי נדלה של כוח עבודה.

עובדי בתי החרושת ביצעו עבודת פרך, חיו בתנאי רעב ומעברה וסבלו ממחלות וממוות בטרם עת. לתנאים האלה הגיב מרקס (והמרקסיזם) מה שהביא לתסיסה בקרב מעמד הפועלים ולעלייתן של תנועות סוציאליסטיות שונות, שמאוחר יותר הפכו לארגון העובדים הבינלאומי, שהוקם ב-1919 במסגרת חבר הלאומים, כדי להגן על זכויות העובדים. הזכויות האלה, שבאותה עת נתפסו בעיני רבים כאיום על הסדר החברתי,

צילום: אייפי

הווארד זין. השינויים החברתיים החשובים ביותר התחוללו באמצעות פעולה ישירה, לא דרך הקלפי

במאה ה-20 נאבקו קבוצות מדוכאות ומופלות, בדמוקרטיה מערבית ולא מערביות, על זכותן ליחס שווה: נשים, שחורים, נכים, חולים, זרים, פליטים, הומוסקסואלים. זכויות כמו חופש התנועה, החופש לבחור היכן לחיות, כל כך מובנות מאליהן היום במדינות מערב אירופה, עד שלפעמים שוכחים שהיה זה השמאל שהמציא אותן

ספרו של ההיסטוריון הכלכלי קרל פולני, "The Great Transformation". למרבה האירוניה, השמאל הוא שהציל את הקפיטליזם מעצמו.

הפרדת דת ומדינה

החוק הצרפתי מ-1905, שקבע את הפרדת הכנסייה מהמדינה, נחקק בתקופת הרפורם בליקה השלישית וכונן משטר חילוני בצרפת (laïcité). באותה תקופה שלט בצרפת ה"Bloc de gauche" (קואליציית שמאל) בראשותו של הסוציאליסט אמיל קומב (Combes). חוק זה כונן את אחד העקרונות החשובים ביותר של המדינה הדמוקרטית, והוא כי עליה לשמור על יחס ניטרלי לדת. כפי שהבהיר הסעיף הראשון בחוק, בניטרליות זו ביקשו לשמר עיקרון מוסרי ראשון במעלה: "הרפובליקה מגנה על חופש המצפון". מרדע הפרדת דת ומדינה היא תנאי לשימור "חופש המצפון", שכה חשוב למשטר דמוקרטי? משום שמדינה המוגדרת על ידי דת נוהגת כסלחנות ומעניקה זכויות יתר לקבוצה אחת ולא לאחרת. במצב של רבי-גונות דתית, מהר מאוד הופכת המדינה לכלי ישר לדיכוי מיעוטים דתיים על ידי הרוב הדתי. אפילו מבלי דעת, מדינה כזאת ממסדת אפליה וגזענות והופכת אותן לדבר שבשגרה.

קחו לדוגמה את חבר הכנסת מהליכוד דני דנון, שב-2005 קרא לאסור על חבר הכנסת הערבי מוחמד ברכה להשתתף בטקס זיכרון באושוויץ. מה יכול להסביר מעשה נתעב שכזה? רק זיהויו ההרוק של טקס ממלכתי עם הרוב היהודי, שממנו משתמע כי "זה שייך ליהודים בלבד". עקרון הניטרליות הדתית של המדינה הוא לכן הכרחי ליצירת אמנות חברתיות רחבות וגמישות, שייכולות להכיל מגוון של קבוצות ולכונן ביניהן יחסי שלום.

פציפיזם

המלחמה התאימה לחברות הקדם-מודרניות מפני שכלכלתן היתה מבוססת על התרחבות טריטוריאלית ועל שליטה באוכלוסייה. זוהי הסיבה שהחברות הקדם-מודרניות נבנו סביב הלוחם של העולם "אנחנו והם", "הברברים ויריבם", "בעלי ברית ואויבים" וכיוצא באלה. המחשבה האוניברסליסטית היתה צריכה לשנות את צורת החשיבה הזאת. מלחמת העולם הראשונה היתה האירוע שבו חברו יחד חברי האיגורים המקצועיים, האנרכיסטים והמרקסיסטים בהתנגדותם למלחמה מפני שראו את האנושיות של אלה שנישאו את הרגלים. גם אם מאוחר יותר רבים מהם שינו את דעתם, די היה בכך כדי לכונן את החייבור האמיתי בין שמאל ופציפיזם. אלפונס מריים (Merreim), מהפכני צרפתי וחבר איגוד, חזה את הקטל של מלחמת העולם הראשונה. ב-1915, בהתייחס למנהיגים הפוליטיים הצרפתיים, אמר: "הם משקרים. האמת היא שהם קוברים, מתחת לבניינים ולמשפחות שהרסו, את החופש של בני האדם. לאורך מחציתה השנייה של המאה ה-20, אט אט התגבש קונסנזוס סביב הרעיון שהמלחמה פוגעת הן בחירות האומה שנכבשה והן בחירותו של מי שהפעיל את כוחו הצבאי.

סנקנותו של השמאל ביחס למלחמה פשתה בציבור האזרחים במערב אירופה, שרובם רואים את המלחמה כלא מוסרית ולא אפקטיבית. כפי שמזכיר זין עצמו: "מלחמות אינן דרכים פרגמטיות להשגת מטרתן. בעת האחרונה, יותר ויותר אומות חזקות מגלות שאינן יכולות לכבוש אומות חלשות מהן בהרבה". הדחייה המוסרית ממלחמה כדרך היחידה לארגון ריבונות לאומית מתבססת על הבנה פרגמטית לחלוטין כי המלחמה מפריעה להתפתחות כלכלית ותרבותית של אומות. בשלב זה אפשר לשאול שאלה פשוטה: מרדע הוכיח את עצמו האוניברסליזם כדרך מוסרית ופרגמטית כה אפקטיבית לארגון התברה? לדיעתי, התשובה פשוטה להפליא: משום שהוא מעורר שיתוף פעולה. הסדרים פוליטיים פריטיקולריים, מעצם הגדרתם, מתמקדים בקבוצה אחת וחייבים תמיכה בשלב זה או אחר, להעדיף קבוצה אחת על פני אחרת, וכך ליצור אי שוויון ואפליה, שבתורם מייצרים אלימות בין קבוצות ובין קבוצות למדינה. האוניברסליזם, מנגד, יוצר חוקים ומבנים שנועדו להקל את כניסתם של כולם לחווה החברתית, וכך הוא מאפשר אמנות חברתיות יציבות.

לליכוד החדש יש עם זאת תכונה אחת טובה: הפוליטיקאים שלו אינם נגועים בפגם הצביעות. הם מציגים את הרברים כפי שהם ואפילו אינם מעמידים פנים שהם מגנים על חזון נדיב של אנושיות, על החובה לעזור לחלשים, על שאיפה נלהבת לשוויון או על זכויות בסיסיות של בני אדם. הפוליטיקה שלהם חשה נוח מאוד עם ההיבטים החמים והברבריים של פריטיקולריזם אתני ודתי.

המדינה שתחכה לנו ביום שלמחרת עליית הליכוד החדש לשלטון תהיה בלתי יציבה והפכפכה מפני שחברי הליכוד החדש מוזהים כעת ברובם עם פרויקט ההתנחלויות, מבצע נרחב שהמערכת המשיפטיה והכלכלית שלו מבוססת על זיהוי הדוק עוד יותר של המדינה עם היהודים, על תפיסה לוחמנית של מדיניות חוץ ועל שלילת זכויות אדם בסיסיות (לדוגמה – חופש התנועה, זכות הבנייה, זכות הבעי לוח. לאחריה התחילו לנסוע בשטחים אוטונומיים ליהודים בלבד). הליכוד החדש לא יביא ליציבות פוליטית ולא לשגשוג כלכלי מפני שהכלכלה שלו פריטיקולריסטית: היא תמשיך לשרת את צורכיהם האינטואיטיביים של החברים, של המתנחלים, של אחוז אחד של העשירים ביותר. לחברי הליכוד החדש זה לא מפריע, מפני שהם – בסתר או לא ממש בסתר – מייחלים למלחמה גדולה שאחת ולתמיד תקבע מיהו בעל הריבונות הצבאית באזור, ולמצב של מלחמה מתמדת הממונמת מכספי ארצות הברית והחילונים. הליכוד החדש פועל כאן לפי כללי הכאוס והאלימות המוכרים היטב מההיסטוריה של מפלגות הימין הקיצוני באירופה: על ידי יצירת אלימות, הוא מקווה להביא להפחדה והשתקה או מבקש תגובה אלימה, שבתורה יכולה להוביל להפעלת אלימות לגיטימית מצדו.

כמו שהימין ניצח את השמאל כשהפך אותו למינה מגונה, כך גם השמאל ניצח בקרב נגד הימין, כשהבהיר לכל כי הוא הקול היחיד המדבר בשם המורס האוניברסלי ופרגמטיות פוליטית. כפי שטענתו כאן, החזון המוסרי של השמאל הוכיח פעמים רבות במהלך ההיסטוריה כי הוא הדרך הפרגמטית היחידה לארגון החברה לכדי ציבור אזרחים משגשג ויציב עם זאת, אף שיהיה עלינו להתגבר על הגועל שמעוררת בנו הפוליטיקה, בואו לא נשכח שהפוליטיקה אינה שייכת למפלגות, אלא לרחובות ולאנשים.

שוב, האוורד זין: "אמת היא שהאמריקאים מצביעים אחת לכמה שנים לחברי קונגרס ונשיאים. אבל אמת היא גם שהשינויים החברתיים החשובים ביותר בתולדות ארצות הברית – העצמאות מאנגליה, שחרור השחורים, ארגון כוח העבודה, הישגים בתחום השוויון בין המינים, איסור ההפרדה הגזעית, נסיגת ארצות הברית מווייטנאם – התחוללו לא דרך תיבות הקלפי, אלא באמצעות פעולה ישירה של מאבק חברתי, דרך ארגון של תנועות עממיות בשיטות לברי-משפטיות ובלתי חוקיות".

לא רק מפלגות פוליטיות, אלא גם החברה האזרחית ואזרחים מהשורה יכולים להתנגד לפוליטיקת המוות של הליכוד החדש, ויכולים להמשיך את אותו מאבק שנשים וגברים רבים נאבקו בשלוש המאות האחרונות. ■

קרל מרקס. נוהגים לקשרו לשמאל הקיצוני צילום: המוסד הבינלאומי להיסטוריה חברתית, אמסטרדם

בכך שאיפשרו את התארגנות זכויות העובדים, תרמו המרקסיזם והסוציאליזם בעקיפין להתרחבות והתייצבות של הקפיטליזם, דווקא בכך שהפכו את הכלכלה הקפיטליסטית לנסבלת עבור מאגר רחב של אנשים שהיא ניצלה. הסדרת שוק העבודה באמצעות השכר סייעה להסדרת התעסוקה ולהעלאת השכר, מה שתרם תרומה מכרעת להתפתחות הקפיטליזם